

АКТУАЛІЗАЦІЯ СИНТАГМАТИЧНОЇ ВАЛЕНТНОСТІ ЧИСЛІВНИКІВ І «НУЛЬОВОЇ» ВАЛЕНТНОСТІ У ФРАНЦУЗЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ

ACTUALIZATION OF NUMERALS SYNTAGMATIC VALENCE AND "ZERO" VALENCE IN FRENCH PHRASEOLOGISMS

Чапля О.С.,

orcid.org/0000-0001-6213-3392

доцент кафедри французької філології

Львівського національного університету імені Івана Франка

Стаття присвячена актуалізації синтагматичної валентності квантитативних одиниць мовлення, зокрема числівників, та лексеми "zero" у французьких фразеологізмах, які є повсякчас відтворюваними в мовленні сполуками, що своєю чергою увиразнюють референційну інтенційність мовної культури народу. Використання методу проектування як наочного зображення, передбачає знання щодо набуття кількісних лексико-семантичних функцій **числовими одиницями синтагми** та окреслення актуалізації реферованого поняття кількості. А також не менш цікавим є порівняльний метод, що передбачає пропоновані відповідники українською мовою. Виокремлення числівника як логічної складової синтагматично-синтаксичної основи ідіоми безперечно вимагає застосування пошукового методу, бо саме він дозволяє активізувати логіко-наслідковий характер фразеологізму. Також, важливим у дослідженні є етимологічний аспект, що дозволяє прослідкувати на діяхронічному і синхронічному рівнях часткову зміну семантики лексикої, яка передбачає у звичайному контексті точну кількість, 'un' (один) – це 'un' (один); 'deux' (два) – це 'deux' (два); 'zero' (нуль) – це 'zéro' (нуль); і бачимо, що в окремих випадках при перекладі цілковиту смислову трансформацію, яка попри те не втрачає референта, бо спрямована на реакцію адресата. Логічна завершеність досліджуваних фразеологізмів увиразнюється саме актуалізацією кількісних складових, що свідомо використовують у процесі мовлення найвлучніші і найрозуміліші для оточуючих вирази. Проектування синтагматичної валентності квантитативних одиниць мовлення у «розгалужені синтагматичні дерева», у яких безпосередньо через валентність структурних одиниць чи умовно позначимо їх як «ядерні» по відношенню до периферійних одиниць, які можуть формувати периферійні смислові синтагми у спільних фразеологізмах. Саме принцип валентності, окрім кількісної семантики через понятійну екстралінгвістичну варіативність одиниць мовлення набуває якісного характеру частково, а інколи повністю змінює польову природу, тобто денотативне значення одиниць фразеологізму, що і є предметом дослідження. Дослідження та виявлення подібних мовних фразеологічних відповідників в українській мові з тим, щоб показати носіям мови, у який спосіб синтаксично організовані конструкції сформовані носіями мови в різний історичний період в залежності від контексту, ситуативної поведінки мовця та його сприйняття дійсності змінюють своє значення, набуваючи конотативних нашарувань як позитивного, так і негативного змісту з тим, щоб вплинути на адресата.

Очевидно, що практичне значення даної роботи полягає у виявленні таких числівникових одиниць, що забезпечують валентність лексико-семантичних одиниць синтагми. Числівник може вживатися у функції додатка, обставини, бути одним із складових елементів граматичної основи фразеологізму, та саме актуалізація реферованого поняття відбувається через кількісну складову, що може позначати «відсутність чогось», чи метафоризовану величину, тобто більшість логіко-філософських величин, які відображені кількісною лексикою, а у нашому випадку числівниками у фразеологізмах. Спроектовані схеми прикладів фразеологізмів дозволяють наочно продемонструвати складні валентні зв'язки між ключовими компонентами синтагм.

Ключові слова: актуалізація, синтагма, «синтагматичні дерева», квантитативна лексика, синтагматична валентність, проектування синтагм, референційна інтенційність, інтенційне кількісно-понятійне ядро.

The article is devoted to actualization of the syntagmatic valence of quantitative speech units, in particular, numerals, and the lexeme "zero" in French phraseological units, which are constantly reproduced in speech, which in turn express the referential intentionality of the people's language culture. The use of the projecting method as a visual representation involves knowledge about the acquisition of quantitative lexical-semantic functions by the numerical units of the syntagma and the outline of the actualization of the referenced concept of quantity. And, the comparative method is also no less interesting, which provides for the proposed equivalents in the Ukrainian language. Isolation of the numeral as a logical component of the syntagmatic-syntactic basis of the idiom definitely requires the use of a search method, because it allows activating the logical-consequential character of the phraseology. Also, the etymological aspect is important in the study, which allows us to trace at the diachronic and synchronic levels a partial change in the semantics of the vocabulary, which in the usual context implies an exact quantity, 'un' (one) is 'un' (one); 'deux' (two) is 'deux' (two); 'zero' is 'zéro'; and we see that in some cases, a complete semantic transformation occurs during translation, which nevertheless does not lose the referent, because it is aimed at the addressee's reaction. The logical completeness of the researched phraseology is expressed precisely by the actualization of quantitative components, which consciously use the most apt and most understandable expressions for others in the speech process. Projecting the syntagmatic valence of quantitative speech units into "branched syntagmatic trees", in which directly due to the valence of structural units or conditionally we designate them as "nuclear" in relation to peripheral units that can form peripheral meaningful syntagms in common phraseology. It is the principle of valence, in addition to quantitative semantics, due to the conceptual extralinguistic variability of speech units that acquires a qualitative character, partially, and sometimes completely changes the field nature, that is, the deno-

tative meaning of phraseological units, which is the subject of the study. Research and identification of similar linguistic phraseological equivalents in the Ukrainian language in order to show native speakers how syntactically organized constructions formed by native speakers in different historical periods change their meaning, acquiring connotative layers, depending on the context, situational behaviour of the speaker and his perception of reality both positive and negative content in order to influence the addressee.

It is obvious that the practical significance of this work lies in the identification of such numerical units that ensure the valence of the lexical-semantic units of the syntagma. The numeral can be used in the function of an object, adverbial modifier, be one of the constituent elements of the grammatical basis of the phraseology, and the actualization of the referenced concept occurs through a quantitative component that can denote the "absence of something" or a metaphorized quantity, i.e., most logical and philosophical quantities that are represented by a quantitative vocabulary, and in our case, numerals in phraseological units. The designed schemes of examples of phraseological units allow to clearly demonstrate complex valence relationships between the key components of syntagms.

Key words: actualization, syntagma, "syntagmatic trees", quantitative vocabulary, syntagmatic valence, syntagmatic design, referential intentionality, intentional quantitative-conceptual core.

Постановка проблеми полягає у тому, що більшість досліджень щодо фразеологізмів базується на якісній та функціональній характеристиці усталених виразів, їх понятійній, комунікативно-інтенційній спрямованості, що є предметом дослідження теоретичної граматики французької мови. Так, загальне розуміння фразеологізму у різномовних працях лінгвістів зводиться до його розуміння як стійкої, зв'язаної постійно відтворюваної в мовленні сполуки або висловлення, яке ґрунтується на стереотипах етносвідомості, і є репрезентантом культури народу, а також є лексично зафіксованою єдністю, яка понятійно збігається на екстралінгвістичному рівні у всіх розвинених мовах [1. с. 255; 2. с. 102]. Саме кількісний підхід у вивченні числівників, семантика яких є денотативно незмінною, бо вони позначають кількість точно, а також з огляду на той аспект, що числові одиниці є найбільш зрозумілими і наочно відтворюваними. Отже, у фразеологізмах точна кількість піддається метафоризації, тобто множинність виразу впливає на зміну значення виразу може позначати метафоризовані відстань, час, розмір, величину тощо [7. с. 195]. Власне кількісність ідіоми є очевидною, однак точна кількість дещо стирається, набуваючи конотативних нашарувань, що підсилюються позамовними факторами, що встановилися у мовному ареалі впродовж століть. І ці вирази, незважаючи на безперервну еволюцію у мовленні, є зрозумілими і широкочисливаними мовцями. Метод проектування синтагматичної моделі є важливим, бо дозволяє продемонструвати, що у якій би функції не вживалась кількісна лексема, вона залишається понятійним ядром виразу, навколо якого активується реферована величина. Проектування передбачає знання щодо набуття можливих лексико-синтаксичних функцій тієї чи іншої одиниці на екстралінгвістичному рівні, тобто набуття функціональних особливостей у межах синтагми [7. с. 382].

Кожен елемент синтагми у той чи інший спосіб увиразнює семантику виразу, активізує мовців у пошуку тої моделі, яка найбільше вплине на адресата. Актуалізоване висловлення, отже, є джерелом додаткової інформації, що імплікується на усі об'єкти, що входять у мовленнєву діяльність [5. с. 3-4]. Ефективність комунікації у більшості випадків може бути передбаченою, що дозволяє мовцю домогтися реалізації свого наміру, отримати від адресата бажану реакцію, зумовлену багатьма факторами як позамовними, так і мовними [6. с. 163]. Іншими словами, мовець вдається до відповідної моделі та створює її для повідомлення певного виду інформації, яка потенційно йому необхідна. Отже, проектування валентності лексем у синтагматичному ланцюжку є очевидним, бо окресленою є досліджувана лексична одиниця (у нашому випадку числівник).

Слід зазначити, що такі конструкції відтягують на себе мовленнєву актуалізацію через коротку форму фразеологізму та вимовлюваних фонем, що обумовлює швидке формування думки в процесі мовлення з тим, щоб вплинути на адресата і в такий спосіб визначити логічний зміст висловлюваного [7. с. 382]. Проектування моделі передбачає, також, аналіз усіх компонентів фразеологізму, що підсилюють семантику стрижневих компонентів синтагми, надаючи їй ще більшої виразності. Власне щодо активної валентності, яка детермінує кількість складових компонентів, формує лексико-синтаксичне й поняттєве ядро, активізуючи у такий спосіб референцію висловлюваного з тим, щоб вплинути на адресата, змусити обрати з-поміж семантико-подібних конструкцій саме кількісну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження в області фразеології є значними, позаяк дослідження валентності кількісних синтагм та їхнє проектування проводяться дослідниками частково, бо вивчення актуалізації множинності у фразеологізмах лексичними засобами покликаними позначати кількість

точно здійснюється на діахронічному і синхронічному рівні задіює когнітивний аспект, який тісно пов'язаний з процесом базових знань носіїв мови. Зокрема вітчизняними науковцями вивчається синтагматична парадигматика частин мови у фразеологізмах, їхні лексико-синтаксичні функції та функціонування у художньому мовленні; вивчаються стійкі конструкції, у вивчаються структурні компоненти синтагми, а множинність – з граматичного боку. У вітчизняній і романській мовах цю проблематику висвітлюють у своїх працях: В'єнцко В., Вигнанська І.М., Чапля О.С., J.-C. Milner. Попри те, саме метод проектування дозволяє наочно продемонструвати як числівники сполучуються з іншими одиницями мовлення, що дозволяє розширити кількісну референцію фразеологізму через актуалізацію саме числового поняття, а через те кількісна одиниця стає змістовою і функціонально референтною з метафоризованою кількісною семантикою, що власне окреслює їхнє наукове вивчення і доводить актуальність.

Мета дослідження – продемонструвати, як точна кількість чи «нульова» активізуються у фразеологізмах на прикладі числівників, та спроектувати їхню лексико-семантичну валентність, що у такий спосіб увиразнюють кількісний зміст референційного виразу та його інтенційність.

Поза сумнівом є той факт, що у семантичній структурі фразеологізмів присутній предметно-логічний (когнітивний), емотивний, граматичний, функціонально-стилістичний та мотиваційний аспекти, що є обов'язковими і невід'ємними в оцінній характеристиці їх структурних компонентів. Та оскільки фразеологізм є структурою, лексичні елементи якого об'єднані у логічні словосполучення, що активізуються в процесі мовлення та піддаються метафоризації у такий спосіб, що точна кількість, а саме синтагми, в основі яких числівник, що втрачає своє денотативне значення і набуває значення, що позначає відстань, час, розмір, величину тощо, чи набуває «нульову» валентність, що увиразнює актуальність реферованої множинності. Так у фразеологізмі 'avoir le moral à zéro' (досл: 'мати нульову мораль'), неактивована форма лексеми 'zéro' ('нуль') покликана позначати відсутність будь-якої кількості чогось. Для етноносіїв відсутність множини реферувалась на численні об'єкти мовлення, що стало причиною виникнення на лексико-семантичному рівні виразів, що слугують для позначення якісних характеристик, які підсилили зміст вислову. І саме структурне проектування дозволяє пока-

зати, як впливає на оточення кількісна лексема, метафоризуючись і надаючи виразу цільову семантику (рис. 1).

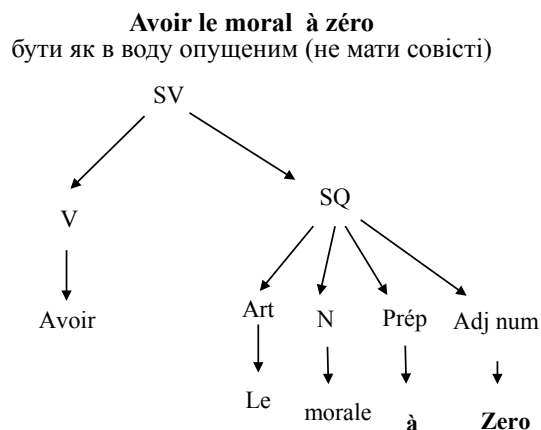

Рис. 1

Бачимо, що **SV** (дієслівна синтагма) активується числівником **SQ** 'zéro' ('нуль'), бо в іншому випадку семантика виразу є стверджувальною, а саме 'avoir le moral' означає 'мати совість'. У нашому ж випадку лексична одиниця 'zéro' ('нуль') повністю трансформує значення вислову, роблячи його заперечним, тобто в особі 'немає моралі', зводячи тим самим валентність оточення до 'нульового'. Підтвердженням цьому є наступний приклад 'avoir zéro de conduite' (досл: мати нульову поведінку), у якому чітко прослідковується 'нульова' валентність (рис. 2).

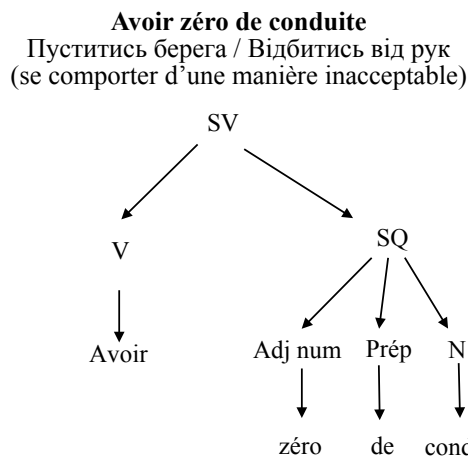

Рис. 2

Знову ж таки **SV** (дієслівна синтагма) активується числівником **SQ** 'zéro' ('нуль'). Але ця синтагма цікава ще й тим, що лексема 'zéro' ('нуль') 'може породжувати лексичну парадигму абстрактних понять, як наприклад 'zéro de conscience' ('мати нульову совість'); 'zéro d'humeur' ('нульовий гумор') 'zéro de sens' ('нульовий зміст'); 'zéro de talent' ('нульовий

талант’) тощо, тобто повна відсутність усіх вище пропонуваніх понять у референта. Така поліфункціональність лексеми *zéro* (‘нуль’) потребує окремого дослідження.

Проектування наступного фразеологізму заслуговує уваги уже тому, що динаміка виразу підсилюється завдяки актуалізації числівнику *‘deux’* (‘два’) (досл: мати дві ваги і два виміри); український відповідники: ‘мати подвійні стандарти’ / ‘рівні права ведмедя та лелеки з’їсти одне одного’. Етимологія виникнення цього виразу уже цікава тільки тому, нумераційна уніфікація була здійснена у Франції 23 вересня 1975 року підчас Революції, і власне це посприяло тому, що одиниці виміру, що існували до цього часу стали символом несправедливості, через числення махінації. Отже, звідси принцип присвоєння, який здійснює **SV** (дієслівна синтагма) як граматичне ядро у поєднання з **SQ** (кількісна синтагма) є мотивованим на діяхронічному рівні, а саме втрачає позитивну семантику, набуваючи негативної (рис. 3).

Avoir deux poids et deux mesure
(juger deux choses analogues avec partialité,
selon des règles différentes)

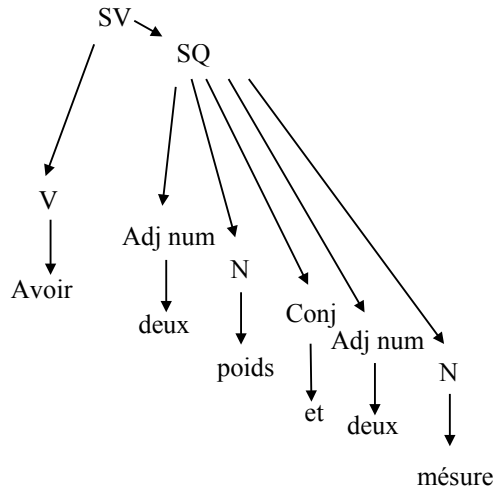

Рис. 3

У наступному прикладі ‘se rassembler comme deux gouttes d’eau’ прослідковується позитивна семантика висловлюваного. Вона не потребує особливого пояснення, бо є зрозумілою для мовців. Та однак цікавим є той факт, що цей вираз з’явився ще у XVI столітті, і лише у XV столітті у французів відбулося усвідомлення того, що означає ‘бути схожими як дві краплі води’, синхронічні процеси розуміння тривали майже століття (рис. 4) [9, с. 127].

Se rassembler comme deux gouttes d’eau
(Se rassembler trait pour trait)

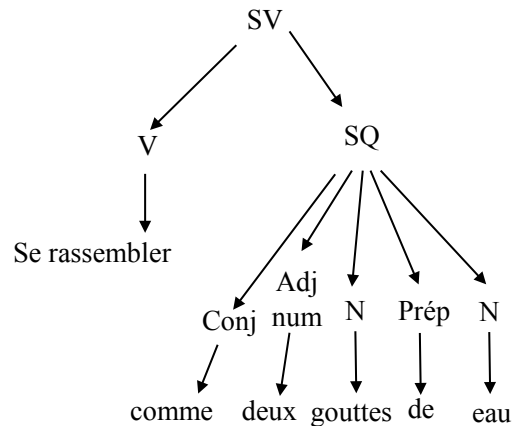

Рис. 4

Саме величина ‘une goutte’ (‘крапля’) є завжди однаковою і це є очевидним, що й посприяло підґрунтям для порівняння і відповідних конотативних нашарувань на загальне розуміння виразу.

Наступний фразеологізм ‘couper les cheveux en quatre’ (досл: постригти волосся на чотири частини) сягає своєю етимологією у XVII століття, який почав уживатися, щоб показати надмірну турботу над перукою якої немає, що є відповідно непотрібним заняттям, справою, вдовоною задіяністю тощо [9, с. 109]. Дуже характерний вислів, який не втрачає своєї актуальності і сьогодні. Кількісних числівник ‘quatre’ (‘чотири’) носить довільний характер у французькій мові, і його актуалізація є структурно мотивованою, бо є синтаксично однорідною, з логіко-комунікативного боку експресивною (рис. 5).

Couper les cheveux en quatre
Шукати кісточки в молоці
(Être trop précis ou trop méticuleux)

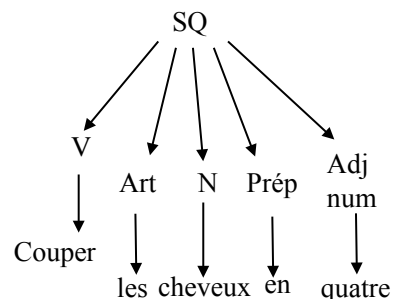

Рис. 5

Вираз ‘dire à qqn ses quatre vérités’ (досл: ‘сказати комусь свої чотири правди’) з’явився у XVI століття, в основі якого є вираз ‘dire ses vérités’ (‘говорити свою правду’). Але постає

питання чому обрано для такого пояснення числівник 'quatre'. Знаходимо наступне пояснення в етимологічному словнику, а саме що етноосії пов'язували це поняття до чотирьох пір року, чотирьох членів родини, чи чотирьох кутів у кімнаті тощо [9. с. 106]. Тобто знову ж таки бачимо динаміку розвитку у синхронічному аспекті. Бачимо, що **SQ** (кількісна синтагма) є у постпозиції щодо **SV** (дієслівна синтагма), бо динаміка актуалізації реферованого поняття пов'язана з процесом 'говоріння', та цей процес є негативним. Власне, цікавими є українські відповідники цього фразеологізму, а саме: 'не лізти за словом у кишеню', 'говорити те, що на рот не лізе', чи 'язик як помело' (рис. 6).

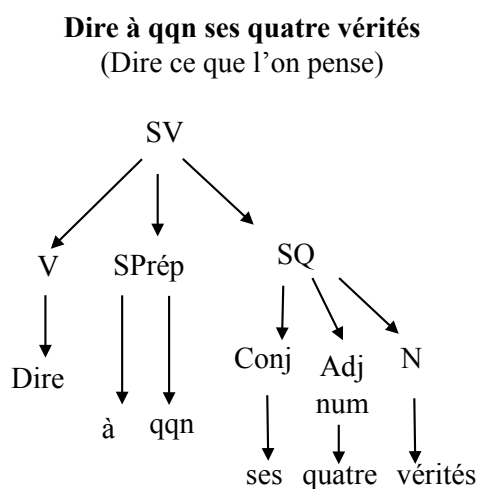

Рис. 6

Щодо числівника 'un' один, то ми провели дослідження, у якому визначаємо генералізуючу функцію одиничності числівника 'один' стосовно індивідуалізуючої, та проаналізували семантичну структуру фразеологізмів з погляду детермінованості/недетермінованості, яка своєю чергою активується на логіко-семантичному рівні [6, с. 166].

Висновки. Як бачимо, широке поле дослідження синтагм кількісні лексичні одиниці яких позначають кількість точно є поза сумнівом цікавим для дослідження, особливо зміна семантики числових одиниць через вплив оточення. Вибірковий аналіз декотрих кількісних синтагм доводить, що у фразеологізмах точна кількість піддається метафоризації, тобто множинність виразу впливає на зміну значення і може позначати метафоризовані величину, множинність. Бачимо, що **SV** (дієслівна синтагма) активується числівником **SQ**, бо в одному випадку семантика виразу є позитивно активною, а в іншому ж – негативною; а в наступному випадку **SQ** повністю трансформує значення вислову, зводячи валентність оточення до 'нульової'.

Семантична поліфункціональність лексеми 'zéro' ('нуль') потребує окремого дослідження, бо є широкоживаною мовцями у повсякденному житті. Спостерігаємо на прикладі кількісних синтагм (SQ) зміну значення лексем, що підтверджується історичними реаліями, і свідчить про діхронічні та синхронічні процеси еволюції мови. Зображення ж прикладів у вигляді проектування фразеологізмів дало змогу показати активну динаміку метафоризації реферованої множини.

СПИСОК ВИКОРИСТОВАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. В'єнцко В. Етнокультурний компонент у фразеологізмах. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. Львів. 2014. Вип.16. С. 255–261.
2. Вигнанська І.М. Особливості модифікації фразеологічних біблійних одиниць у сучасному французькому публіцистичному дискурсі. *Science and Education a New Dimension / Philology*, VII(60): Issu: 204. Budapest. 2019. С. 102–109.
3. Скрипник Л.Г. Фразеологія української мови. К. : Наукова думка. 1973. 280 с.
4. Чапля О.С. Генералізуюча функція категорії одиничності у фразеологізмах французької мови. *Вісник Львівського університету. Серія «Іноземні мови»*. 2012. Вип. 12. С. 163–166.
5. Чапля О.С. Дієслівна синтагма на позначення кількості у французьких фразеологізмах. *Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького Державного педагогічного університету ім. Івана Франка*. Вип. 33. Т. 2. 2020. С. 194–198.
6. Чапля О.С. Проектування синтагматичної валентності квантитативних прислівників у функції підмета у французьких фразеологізмах. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 22. Т. 1. Розділ 7. 2022. С. 381–385.
7. Milner J.C. *De la syntaxe à l'interprétation*.: Éditions du Seuil. 400 p.
8. Petit Robert. *Dictionnaires le Robert*. Paris. 1999. 2551 p.
9. *Dictionnaire de proverbes et dictons*. Dictionnaires le Robert. Paris. 1989. 1251 p.
10. *Le Robert étymologique du français*. Paris. 2007. 742 p.